

ISSN 1303-3387

Kütadgubılığ

FELSEFE - BİLİM ARAŞTIRMALARI

12

KASIM 2007

Ş. TEOMAN DURALI

Şiir

ŞİİR*

Ş. Teoman Duralı

POETRY

ABSTRACT

Together with her astounding sibling music, poetry is the mysterious manifestation of the human heart, which, in turn, from time immemorial, is considered the seat of man's feeling capacity. From the earliest days of his earthly existence onward, it is assumed, man has been endowed with two extraordinary capacities he does not share with any other living being, namely music and poetry. Both are believed to be products of inspiration. "The notion of inspiration originally meant a divine influence directly exerted upon the mind of an individual. By extension, this concept is also applied to the works of individuals thus influenced, and has acquired an aesthetic use according to which artists are said to be inspired to produce such things as works of arts or literature by some divinity, whether God or a Muse."¹ Can musical and also poetic inspiration be secularly evaluated? Certainly not by Plato and the ones sharing his spiritual point of view. According to his understanding poetry is a gift that allows us to share the forms. "A concern with truth and reality combined with practical concerns led to the Aristotelian conception of dramatic poetry as mimetic and, in the case of tragedy, cathartic. In modern times, a religious concern has led to conceptions of poetry as a source of revelation.

These conceptions are not unrelated to differing views of language, the relation of poetry to literal meaning and metaphor and the type of study

* Bu çalışmanın özeti, saygıdeğer hocam Sinâ Kabaağaç beğefendinin hatırasına, Profesör Dr Sayın Çığdem Dürüşken hanımefendinin yönetiminde İstanbul Üniversitesi Latin dili—edebiyatı kursunun her yıl tertiplendiği anma toplantı dizilerinin 28 nisan 2007 tarihli oturumunda sunulmuştur.

¹ "The Muses were a number of sister goddesses in Greek... mythology such as Calliope, the Muse of epic poetry..."

appropriate to this subject. They are also reflected in different conceptions of the elements of tragedy... Aristotle (384 – 322), for example, held tragedy to be an imitation of actions by humans superior to us, where the actions had to be serious; where the plot had to include a beginning, a middle, and an end; develop within a single day; involve a reversal of positions and the catastrophic fall of a superior human due to an error in judgment; and involve recognition of the error by this human at the end, when the fall is irreversible. These features, however, were not crucial in Shakespearean theater, where the emphasis was on character development. Nor were they crucial in French neo-classical tragedy, where tragedy was understood as the imitation of serious action that had to preserve the three unities: of time, place, and action.”²

In the treatise below an attempt is made to answer the following questions: What is poetry, whence and how does it arise in the human, what is its semantic situation and condition with regard to philosophy-science reigned by reason, how close is it related to music, who are the actors that drive it to the top of all human endeavours, can any rhyming expression be considered as poetry, is it possible to differentiate good poetry from bad, and who is there to do that according to which criteria, what are the various kinds of poetry?

Key words: Human, God, Muse, inspiration, poetry, poem, music, drama, tragedy, comedy, rhyme, measure, semantics, truth, reality, philosophy-science, reason, heart.

ÖZET

Bu çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır: Şiir nedir? İnsan'da ne zaman ve nasıl varlığa gelir? Aklın inşa ettiği felsefe-bilime oranla şiirin semantik durumu ve yapısı nedir? Şiirin müzikle yakın ilişkisi nasıldır? Hangi değişkenler dile ilişkin bir deyişi şiir yapar? İyi şiiri kötü şiirden ayıracak kışaslar sahip miyiz? Şiirin türleri ve bu türleri belirleyecek ölçütler nelerdir? Büttün bu sorular Aristoteles'in (384-322) konuya ilgili yaklaşımından başlayarak ele alınmış; şiirin farklı dillerle ilişkisi, şîrsel deyişin dille alakası, mecaz'ın şiirdeki yeri ve önemi gibi pek çok konu hem Türk hem de yabancı şîrler eşliğinde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İnsan, beşer, kişi, doğa, deniz, Tanrı, ilhâm, şiir, şîriyet, müsîkî/müzik, vezîn, kâfiye, ölçü, drama, tragedya, akıl, gönül, dil, ifâde, düşünce, duygusal, ahlâk, iyilik, güzellik.

² A. Pablo Iannone: “Dictionary of World Philosophy”, 20. – 23. syflı, Routledge, Londra, 2001.

(1) İnsan iki katlı bir yapıyı andırır. Zemin, dirim-beşer; üstündekiye, nevişahsına münhâsır salt insan katıdır. Varolma bakımından ikisi birbirlerine zorunlulukla bağımlı olmakla birlikte, gerek yapı malzemeleri gerekse inşâa hünerleri itibâriyle birbirlerinden bağımsızdır. Bunun en belirgin eşsiz kanıtı sanat olup onun katıksız ifâdesini şiir ile müsikîde buluyoruz.

Kişinin yurdu, yuvası dildir. Filvakî kişinin aslî insanî etkinliği duygulanma ile düşünme, dil aracılığıyla dışa vurulur. Bunlar haddizâtında iç içedirler. Onları birbirlerinden ilk ayıran, felsefe-bilim olmuştur. Doğal duyu-düşünme birlilikini bozarak düşünmeyi tecrit etmiştir. Bunu düşünmenin kurallarının tesbîti ile tertibi demek olan mantık çerçevesinde *Aristoteles* (384 – 322) yapmıştır. O, düşünme hususunda becerdiğini, duyguların tanzîminde de başarmıştır. Düşünmenin mantıkca tanzîmi, biçimselleştirilmiş düşünmeyi; duygulanmanın dil bağlamında sanatça ifâdesiyse şiri ortaya koyar. Başka bir anlatımla, düşünmenin teorisi yapılarak biçimsel düşünme fikri, yanî mantık ortaya konulmuştur. Duygulanmanın ‘güzelliği-hedefleyen-dilce-ifâdesi’ teorisi de *Aristoteles*’in kullandığı deyimle söylesek, *poetikâdır*.³ Görüldüğü gibi, her iki teorik yapının bâni ve mimarı, felsefe-bilimin kurucusu olan *Aristoteles*stir.

(2) Şiir, kan kardeşi müsikî gibi, duygulanmanın en üstün salt ifâdesidir. İki si de sesleri ifâde aracı olarak kullanır. Gerek müsikîde gerekse şiirde kullanılan sesler, tabîî-irticâlî değil. İnsanın seçme ediminin verisidirler. Müsikîde olduğu üzere, şiirde de sesler güzellik kıtası esâs alınmak suretiyle tercih olunur. Burada güzellik kıtası evvellemîerde kulağa hoş gelme bâbindandır. Müsikîde ağızdan çıkan dil sesleri yanında çalgı dedigimiz müsikî âletlerinin ürettiği sedâ da söz konusudur. Şiir, yalnızca dillerin kendilerine mahsûs ses birimlerinden, yanî sözlereinden oluşur. İmdi müsikînin tersine şiirin, anlaşılırlığı, kendini ifâde ettiği dilin söz dağarıyla sınırlıdır. Ne var ki, müsikî gibi, şiir de âhenk ile ölçü —vezîn ile kâfiye— esâslarına dayandığından, onun da, dilce anlaşılmasa bile, dillerüstü duygulandırıcı hassası bulunur.

(3) Ahlâkin esâsi iyilik gibi, sanatın omurgası güzelliğin de insandışı dünyada andırımı yoktur. Bu bakımından ‘güzel’, insandışı olaylar dünyasında bir şeyin, kişinin zihnine yansımazı yahut orada yankılanması imkânsız olup tersine içimizde kurduğumuzun dışavurumudur. İçimizde geçenin insandışı dünyadaki nesnele re yansıtılıp yakıştırılmasıdır.

İyilik gibi, insanın içinde uyanan güzellik duygusunun düzenleyicisi nedir? Güzellik duyu ifâdesinin teorisini yapan *Aristoteles* uyarınca ölçü ile ölçülür. Duygular kargasasını akıl, ölçüyle düzene sokar. Bütün insan etkinliklerinde olduğu üzere, sanatta, bu arada müsikî ile şiirde düzen, şu durumda, baş köşeyi işgâl eder. Düzenleme anlam inşâasını mümkün kılar. Bu bağlamda sanat ve nihâyet şiir ile felsefe-bilim ortak kökten biterler: Akıl. Ne var ki, felsefe-bilim,

³ ‘Poetika’ istilâhi, *Aristoteles*’in baş eserlerinden “Poetika”dan gelmektedir. Bu kitap, *Aristoteles*’in M.Ö. 335te Atinada kurduğu, *Eflâtun*’un Akademyasından sonra, ikinci yükseköğretim merkezi *Lükeion* yıl lâri ile bu şehri terkettiği M.Ö. 323 arasında kaleme alınmıştır. Ana konusu ‘duygunun-güzelliği-hedefleyen-ifâdesi’ne ilişkin teori geliştirme ile tragedya sorunun açıklanmasıdır. Eserin ashı iki kısımdan meydân getirilmiştir. Güldürü (komedyâ) ile cambik şiirin ele alındığı ikinci kitap kaybolmuştur. Elde kalan birincideyse, tragedya incelenip onun özellikleri göz önüne serilerek tarîfi yapılmaktadır.

ömür boyu akıl hânesinde ikâmet ederken mûsîkî ile şiir özge bir yuvaya taşınırlar: Gönül.

Felsefe-bilim ile sanatın başını çeken, ‘kîvîlcîm’ a benzetebileceğimiz bir duyuştur. Kîvîlcîma benzettiğimiz duyuşa ‘sezgi’ diyoruz. Felsefe-bilimde sezgi verisi ortaya çıkan *aksiyom*dur, ilkedir, buluş, keşif yahut icâttir. Sanatta, öncelikle de şiir ile mûsîkîde sezgi, ilhâm biçiminde tezâhür eder.

*Aksiyom*un, ilkeler ile buluşun dayanağı, öncüsü yahut öncülü ya yok ya da müphemdir. Kendilerine dayanak sağlayamadığımız *aksiyom* ile ilkeden aklın biçimleyici bağlamında türetmelerde bulunarak ve insandışı olaylar dünyasında az yahut çok benzerlerini göstererek bilgi üretiriz. İlkeden itibâren aklın biçimleyiciliğinin, demekki mantığın buyruğunda bilgi üretme gâyesine yönelik adım adım, basamak basamak yol alan işlem dizileri gidimli düşünmedir. Her bir önceki basamak bir sonrakine çıkış noktası, hareket zemini olurken; sonraki öncekine mantıkca-deneyce doğrulanma-yanlışlanma imkânını temîn eder. Şiir ile mûsîkî ve —mimarlık hâriç— öteki sanatlar doğrulanma-yanlışlanma sorununu yaşamazlar. Onlarda beğenme-beğenilme meselesi öne çıkar. Haddizâtında beğenme-beğenilme kísticasına ziyâdesiyle bağlı bulunan şiir ile mûsîkîdir. Bunların dışındaki kilerin, özellikle de mimarlığın, kullanım değerleri de bulunur. Bundan dolayı şiir ile mûsîkîyi salt sanat şeklinde deyimlendiriyoruz.

Felsefe-bilimin mantık-deney denetimli adım adım akılyürütmeli gidimli düşünüşüne karşılık şiir, bendisi mercilerin denetiminden bağımsız ‘patlamalı’ seyir izler. Mantık-deney denetiminden bağımsız ‘patlamalı’ şeklinde nitelediğimiz, ‘ben’in duygusal hâlleridir. Bu duygusal hâllerinin güzellik kayısını taşır sesli dışavuru, ya müzik ya da şiir kisvesine bürünür.

(4) Sanat ve bu meyânda şiir, ‘ben’e bağlı bir oluşumdur. Felsefe-bilim, öncelikle de onun felsefe yakası dahî ‘ben’den ortaya çıkan bir sistem yapısıdır. Ancak, sürekli ‘senler’in anlamagücüne hitab etme derdindedir. Bu bağlamda felsefe-bilim, öznelerarası anlaşma gâyesine kilitlenmişken, müzik gibi, şiir de öznel kalır. ‘Ben-öznesi’ne ‘sen-öznesi’ katıldığı ölçüde anlama-duygulanma-birliği sağlanabilir. Felsefe-bilimde ben – bendisi ayrimı seçiktir. Anlatan, ‘ben-öznesi’; anlatılan, ‘sen-öznesi’; anlanan, ‘ben – sen-özneleri-dışı’ nesnedir. ‘Ben’ ile ‘sen’ özneleri anlamagücü potasında eriyip imtizâc etmeleri, duygulama-düşünme birliğinin parçalanması ve bir veri olan ‘düşünce’nin, ‘duygu’dan tecrübeyle mümkünür. Duygu, özneldir. Haddizâtında hakîkatin ‘ben-öznelîğim’deki izdüşümüdür. Buna karşılık, mantıkca arındırılmış denetlenen düşünce, ‘ben – sen-öznellikleri-dışı’ndaki gerçeklige ilişkindir. Hakkında konuşulan ‘ben – sen-özneleri-dışı-gerçeklik’ üstünde ‘ben – sen-özneleri’ zorunlulukla ‘anlama-birliği’ sağlar. Isbât ve/ya tanıtlama —demekki mantık veya matematik ile deney— yolu bu ‘anlama-ortaklılığı’na ‘öznelerarası-nesnel-birlik’ diyoruz. Müzik ile şiirde zorunlu ‘öznelerarası-nesnel-birlik’ oluşturulamaz. Giderek, nesnesi bulunmayan müzik ile şiirde ‘nesne bilgisi’ elde etme gâyesi güdülmeye. Esâs olan, ‘dişimda cereyân eden’den ziyâde ‘duygulanışım’dır. ‘Dişimda cereyân eden’, ‘araç’, ‘aracı’, ‘ateşleyici’dir. Şiir —ve mûsîkî— dünyanın tasvîri, hele açıklanışı hiç değil; ‘dünyam’ın dile gelişî, dille dışavurumudur. Dişa vurduğum dile getirilmiş ‘duygularım’ a ‘duyguların’la katıldığın, katılabildiği ölçüde ‘bir-

leşiyor–bütünleşiyoruz’; bu duruma, tasavvuf deyişiyile, ‘hemhâl oluyoruz’ da denilebilir. Belli bir nesne üzerinde ‘ben – sen–özneleri’nin anlamagücü potasında imtizâc etmelerinde başvurulan çeşitten ne kıtas ne de zorunluluk ‘hemhâl olma’da söz konusudur. Bahsettiğimiz türden bir ‘birleşme–bütünleşme’ ve nihâyet ‘hemhâl olma’, şaire, müziğe, tasavvufa mahsûs bir duyu durumu olup dille anlatılıp açıklanamaz; katıksızca salt yaşanır. “Renkler ile zevkler üstüne tartışılmaz” beglik deyiş, bir yere degin doğru. *Herakleitos*’a göre “herkesin *Logosu* işitecek kulağı yok”; yahut Ludwig van *Beethoven*’in bildirdiği üzere, “küttükler, bestelediğimi elbet anlamayazlar.” *Logosa*, Türkçesiyle söylesek, Maneviyâta kulak verebilenler, aynı ocağın evlâdıdır. Bunu ‘beşerüstü–halis–insanlar’ câmiası şeklinde anlamak gerek. O hâlde hem yapan, hem anlayan tarzında değerlendirebileceğimiz sanatçı, öncelikle de mûsîkîşinâs/mûzikci ile şair, ortalama beşerden farklı ve üstün olması itibâriyle ‘beşerüstü–halis–insan’ makûlesindendir. Ortalama zekâ sâhibi her fânî, felsefe–bilim yapısının bilimler kanaânda, hele fen ile onun uzantısı mühendislikte iş görebilir. Gelgelelim, aynı husus, sanatlar, özellikle de şiir ile mûsîkîde geçerli değil. Şairlik, evvelemîrde doğuştan getirdiğimiz bir istidât meselesi dir. Bununla ilgili olarak genleri fazlaca kurcalamak, aklı başında eleştirel özelliği olan kişiyi olsa olsa güldürür. Günüümüzün positivcilik dininde cinin adı gen olmuştur. Ruh çağırma oturumlarında dâvete icâbet eden genlerdir. Anlı şanlı bilimciler, adım başı bunlardan medet umarak önlerine geleni açıklarlar, daha doğrusu açıkladıklarını sanırlar. Bu cümleden olmak üzere, Hamamîzâde *Ismâîl Dede Efendi*’nin de bestecilik geni bir kere yakalanmayagörsün; onu alır, anne rahmindeki cenine aşıłarsanız, buyurunuz, size yeni bir ve hattâ birçok *Ismâîl Dede Efendi!* Tabii, şairlik yahut mûsîkîşinâslık için doğuştan kâbiliyetli olmak yetmez. Bu, olsa olsa zorunlu sebeptir. Lâkin yeterli değildir. Toplum ortamının ve hattâ doğa çevresinin de şair olmadaki yeri ve etkisi nice vurgulansa azdır.

(5) Haddizâtında şiir ile mûsîkî insanlıkla yaşıt olmalı. En eski devirlerden beri her toplum ister adlı, ister adsız olsun, bağında şiir ile nâğme barındırmıştır. Ancak, medeniyet safhasını idrâk eden kimi kültürlerde, duyu ile düşünce bakımdan çocuksu, kurgu ve dile getiriliş itibâriyle de çocukça olan, kamuya mâl olmuş basit şiir (koşuk) ile nâğme (yir) geleneğine koşut üstün duyarlılığın, bölüm pörçük dahî olsa, özgün düşüncenin ve bir incelmiş zevkin mahsûlü nazım edebiyatı ile mûsîkî belirmişlerdir. İlki halk şiri ile şarkıları diye tanınırken; ikincisi, bizde Divân şiri ve dışımızdaki büyük edebiyatlarda Klasik şiir ile müzik tarzında anılacaktır. Aslında halk şiri (koşuk) ile şarkıları birarada (TÜRKÜ) icrâ olunur. Kadîm devirlerde bunlar, adsızdı: Efsâne, destan, menkîbe, mani gibi. Zamanla, ozan, aşık, saz şairi çeşidinden yapıcısı, müellifi belli şiir–şarkı geleneği ortaya çıkmıştır. Müellifi hep belli olan klasik sanattaysa, halk yahut âvâm geleneğinin tersine, şiir ile şarkы genellikle iç içe ve birarada değildir. Bunlar hem yapıcı ayrı hem de müellifleri farklıdır. Nitekim halk şiri–şarkısında ozan, hem şair hem de besteci anımlarını taşırken klasikte ikisi ayrı mesleklerin istilâhi olmuştur. Klasik gelenekte şiir, nâğmeden soyutlanmış kalınca, mûsîkîleşme ihtiyacını duymustur. İşte şîriyeti hâîz şîir ($Y \rightarrow Fr$ lyrique), mûsîkî vasfi ağır basandır. Böyle olan, kâfiye ile vezîn gibi, müzik değerlerini sînesinde taşır.

Şiiriyet, düşünce tarafı bayağı silik, duyuş-duygu yanız ziyâdesiyle kuvvetli; ayrıca nâgmeliliği (Fr mélodicité), vurgusu, tinisi, âhengî iyice temâyüz etmiş şiirde kendini gösterir. İşte şiiriyetin şahane örneklerinden birini Klasik şiirimizin dorğunu teşkîl eden *Yahya Kemâl*'ın "VUSLAT"ı oluşturmaktadır. Bu, aynı zamanda dilimizin, kıyma uğramadan öncesindeki efsûnlayıcı güzelliğini gözler önüne sermektedir.

Bir uykuyu cânânla berâber uyuyanlar,
Ömrün bütün ıkbâlini vuslatta duyanlar,
Bir hazzi tükenmez gece sanmakla zamanı,
Görmezler ufuklarda, şafak söktüğü ânı...

Gördükleri rû'yâ ezelî bağçedir aşka;
Her mevsimi bir yaz ve esen rûzgârı başka.
Bülbülden o eglencede feryâd işitilmez;
Gül solmayı; mehtâb, azalıp gitmeyi bilmez..

Gökkubbesi her lahma, bütün gözlere mâvî...
Zenginler o cennette fakirlerle musâvî;
Sevdâları hûlyâlı havuzlarda serinler,
Sonsuz gibi, bir fîskiye âhengini dinler.

Bir rûh, o derin bağçede bir def'a yaşarsa
Boynunda onun kolları, koynunda o varsa,
Dalmışsa onun saçlarının râyihasiyle,
Sevmekteki efsûnu duyar her nefesiyle.

Yıldızları, boydan boya doğmuş gibi, varlık
Bir mu'cize hâlinde o gözlerdendir artık.
Kanmaz, en uzun bûseye, öptükce susuzdur
Zirâ, susatan zevk, o dudaklardaki tuzdur.

İnsan ne yaratmışsa yaratmıştır o tuzdan...
Bir sır gibidir azçok ilah olduğumuzdan.
Onlar ki, bu güler tutuşan bağçedelerdir.
Bir gün nereden hangi tesâdüfle gelirler?

Aşk, onları sevkettiği günlerde, kaderden
Rûzgâr gibi bir şevk alır, oldukları yerden.
Geldikleri yol, ömrün ışiktan yoludur o!
Âlemde bir akşam ne semâvî koşudur o!

Dört atlı o gerdûne, gelirken dolu dizgin,
Sevmiş iki rûh ufku görürler daha engin,

Sîmâları her lahma parıldar bu zaferle;
Gök, her tarafından, donanır meş'alerle!

Bir uykuyu cânânla berâber uyuyanlar,
Varlıkta bütün zevki o cennette duyanlar
Dunyayı unutmuş bulunurken o sularda,
—Zâlim saat ihmâl edilen vakti çalar da—

Bir ân uyanırlarsa lezîz uykulardan,
Baştan başa, her yer kesilir kapkara, zindân...
Bir fâciadır böyle bir âlemde uyanmak...
Günden güne, hicrânla bunalmış gibi, yanmak...

Ey tâlih! Ölümden de beterdir bu karanlık;
Ey aşk! O gönüller sana mâloldular artık;
Ey vuslat! O âşikları efsûnuma râmet!
Ey tatlî ve ulvî gece! Yıllarca devam et!

Klasik şiir geleneğine mâlik imparatorluk vârisi milletlerin dili açık seçik, i-yice belirlenmiş ve çiğnenmelerine asla göz yumulmaz dilbilgisi kuralları; fiil, isim, zamir, edat ile sıfattan teşekül etmiş zengin söz haznesi; zevkce üstün güzellik duyuşu aşilar uslup çeşitlilikleri ve ifâde gücüyle donanmıştır. Bu çeşit zarif bir edebî dil, yalnız kat bildirişme aracı olma yükümlülüğünden öte, ona bîhakkın vâkîf olana duygusal, düşünce ile anlama ziyâfeti çeker. Böyle bir dille nasiplenmiş kişi, hangi zihin sahasında etkinlik gösterirse göstersin, bu tür talihe mazhar olmamışa oranla büyük önceliğe sahiptir.

(6) Bilim, doğa vakıalarının genellikle matematik ifâdedeli tasvîrini; tarihse, yakın ya da uzak geçmişin insan vakalarını sunmalarına karşılık, şiir, dünyanın ‘hayâlhânem’deki yansısını ya da yansısını dile getirir. ‘Hayâlgücü’ne yansımısi ya da yansılılığı nasıl olur? Bunu kestirmenin imkânı yok. Şiir, ânın yaşanması ya da ânlık bir ‘duygu patlaması’ şeklinde olabileceği gibi, geçmiş bir yaştanın ‘hayâlim’de tekrar dirilişi biçiminde de tezâhür edebilir. Ne var ki, bütün bu olaylar, yalnız kat ruh hâlleri olarak kalmayıp düzen ve orantı hesaplarıyla bezencerek ifâde kazanırlar. Şiiri psikolojik hâlden ayıran da budur zâten. Yoksa, şiir, sanat olmazdı.

Hayâlgücü'nün işleyerek dile getirdiği duygular, birçok değişik biçimde gün ışığına çıkar: Aşk; savaş ile yiğitlik mekâbeleri, destan; yaşamın olağan akışında olup bitenlerin anlatılışı (dram), güldürücü ve gülünç taraflarının (komedyâ) ya da umidin tükeceği açıkla olağandışı vakaların yansıtılışı (tragedya). Bunları bizlere sayıp dökümleyerek şiir teorisini ortaya koyan Aristoteles'e göre, en esâslı şiir türü tragedyadır. Sayılıp dökümlenen şiir türleri M.Ö. Altinci yüzyıldan itibâren, ilki sahne-temsil sanatı (tiyatrosu) olmak üzere, Yunanda öteki edebiyat çeşitlerinin kaynağı olmuştur. Sahne-temsil sanatında, yaşananın, sahnede nâğme eşliğinde şiirle dile getirilişine tanık oluyoruz. Yaşanılmışlığın sahne denilen bir düzlemede (Fr. plate-forme) tekrarlanmasına dram adı verilmiştir. Bunu tarihe çok

sonraları doğa vakıalarının kapalı mekânda (Fr laboratoire) yeniden kurgulanarak tekrarlanma işlemine benzetebiliriz. Birinde söz konusu olan insan yaşamasıken öbüründe doğa olayıdır. Ancak, birincinin karmaşıklığı ve olduğu gibi tekrarlanmasının imkânsızlığını, tabii ki, gözden irak tutmamak kaydıyla. Zirâ şiirden kaynaklanan bütün edebiyat türleri özneden kalkar, yine özneye doğru yürürl. İster özneyle, ister nesneyle ilgili bulunsun şiirin söz konusu ettiği olay hep vaka çeşidindendir. Hâlbuki bilimin kendine nesne kıldığı olay, vakia cinsinden olmalıdır. Bu da, maddî terkipli varolanın cereyân etme tarzıdır. Hangi boyuta dek ayırtırılsın, dikkate alınan, gözlemlenen, varolanın hep dış görünümüdür. Aslında mekanik-elektronik doğa yasaları çerçevesinde açıklanan doğa vakiasının ne içi vardır ne de dışı. O, tek katlı katmanlı varolan yahut olaydır. İç-dış ayırımının ilk göze çarptığı varolan, canlılar varlık âleminde kendini gösterir. Şiirin de ana malzemesi duyu, canlılar varlık âleminin belli bir evrim basamığında ortaya çıkar. Positif tavır sergileyen bilim teoricisi nice karşı çıkarsa çıksın, duyu taşıdığını farkettiğimiz canlıların yer aldığı evrim aşamasına gelişmiş demekten kendimizi alıkoyamıyoruz. Tabii, hayvandaki duyu temel seviyededir. Bu çeşit duyu, duyuya bitişik, onun doğrudan verisi olduğu görüntüsünü sunmaktadır. Duyuya görünürlük bulunmayan gerçek anlamda duyguya ancak insanda karşılaşabiliyoruz. Duyu verisinden bağımsız gerçek anlamdaki duygunun insandaki en üstün izhârı adalet ile güzellik duyuşlarıdır. Adalet duyuşunun, mantığın işleminden geçip yine onun gözetiminde düşünce sistemi biçiminde ortaya koyulmasından hukuk, güzellik duyuşunun düşünceleştirilmesinden de estetik meydana çıkmıştır. Hukuk da estetik de düşünceye dayanma özellikle rini bilimle paylaşmakla birlikte, gâyeleri itibâriyle ondan ayrırlırlar. Bilimin maksadı doğanın belli bir kesiti hakkında bilgilenecek ve edinilen bilgilerin sistemli bütünlüğünü sağlamak; hukuk, adalet; estetikse, güzellik duyuşunun düzenleniği ile sistemleştirilmesini amaçlarlar. Sistemleştirilmiş yahut sistemleştirmeyi öngören her düşünce etkinliği ister istemez felsefenin görev alanındandır. Öyleyse sistem olarak bilim, hukuk ile estetik, felsefe araştırmalarının konuları arasında yer alırlarken, ‘bizâtihi şiir’, gerek menşei, gerek yapısı gerekse gâyesi bakımından felsefenin karışıknumundadır ($Y \rightarrow Fr$ antipode). Felsefe, duyu-düşünme biçiminde yürüyen süreci akamete ugratarak düşünmeyi duygudan tecrübe eder, sonuçta düşünceyi ortaya çıkarır, üretir. Buna karşılık, şiir düşünce üstünlüğü elde etse de, duygudan kendini ayırip tecrübe ederek önünde sonunda bilgileneceğini kaygısını taşımaz. Evvelce belirttiğimiz üzere, şiirde de akıl, duyu ile düşünmeyi belirli bir nizâm intizâma sokma gayretindedir. Gelgelelim felsefedenin tersine, şiirde süreç, aklın denetim tekelinde bulunmaz. Bu özelliğe şirsi ifâdenin birimleri olan misrada, beyitler arasında ve nihâyet nazmin tamamında tanık olabiliriz. Şair, istediği kadar felsefi/metafizik konuları yahut sorunları ele alıyor olsun, değil mi ki, şiir yazıyor yahut okuyor, o hâlde yaptığı felsefe değildir. Örnekmi? Şeyh Galîb Dîvanından MÜSEMMEN:

1. Ey dil ey dil niye bu rütbede pür-gamsın sen
Gerçi vîrâne isen genc-i mutalsamsın sen
Secde-fermâ-yi melek zât-i mükerremsin sen

Bildiğin gibi değil cümleden akvemsin sen
 Rûhsun nefha-i Cibrîl ile tev'emsin sen
 Sırr-ı Haksın mesel-i Îsî-i Meryemsin sen

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
 Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

2. Merteben ayn-ı müsemmâdadır esmâ sanma
 Merci'in Hâlik-i eşyâdadır eşyâ sanma
 Gördüğün emr-i muhakkakları rûyâ sanma
 Başkasın kendini sûretle heyûlâ sanma
 Keşi ile sâbit olan ma'niyi da'vâ sanma
 Hakkına söylenen evsâfi müdârâ sanma

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
 Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

3. İnleyip sırrını fâş eyleme ağıâra sakın
 Düşme bilmezlik ile varta-i inkâra sakın
 Değmesin âhların kâkül-i dildâra sakın
 Sonra Mansûr gibi çıkış olur dâra sakın
 Arz-ı acz etmeyeşin yâreden ol yâre sakın
 Bulduğun cevher-i âlîleri bîçâre sakın

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
 Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

4. Sendedir mahzen-i esrâr-ı mahabbet sende
 Sendedir ma'den-i envâr-ı fütuvvet sende
 Gizli gizli dahi vardır nice hâlet sende
 Ma'rifet sende hüner sende hakikat sende
 Nazar etsen yer ü gök düzah u cennet sende
 Arş u kürsî ü melek sendedir elbet sende

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
 Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

5. Hayfdır şâh iken âlemde gedâ olmayasın
 Keder-âlûde-i ümmîd ü ricâ olmayasın
 Vâdî-i ye'se düşüp hîç ü hebâ olmayasın
 Yanılıp reh-rev-i sahrâyı belâ olmayasın
 Ademe muttasıl ol tâ ki cüdâ olmayasın
 Secdeler eyle ki merdûd-ı Hudâ olmayasın

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen⁴

Şeyh Galîp'ten aktardığımız insanın âlemdeki konumunu belirleyen tasavvufi şiiri çeşidinden eserler, çoğu kere felsefe sanılmış, felsefenin merkez makamı metafizikle karıştırılmıştır.⁵ Felsefe geleneği bulunmayan yahut zayıf olan toplumlar, yukarıda örneğini sunduğumuz türden eserleri felsefe, müelliflerini de filosof ilân ededurmuşlardır. Tekralamak bahâsına belirtelim: Burada maksat, kanıtlanabilir cinsten bir sav öne sürüp onu temellendirmek değil. İleri sürülen bir iddiadır. Savın tersine, iddianın kanıtlanması yahut temellendirilme derdi yok. Amaç, şairin, insanın yaratılış gâyesine, âlemde işgâl ettiği mevkie duyduğu hayrettin ve taşıdığı özelliklerden dolayı ona beslediği olağanüstü hayranlığın dile getirilmesidir. Bunu kudretli bir dil sanatıyla izhâr etmektedir. Dilin gerek söz varlığı gerekse cümle kuruluşu itibâriyle enfes diyebileceğimiz raddede işlenmişliği ile üstün ifâde gücü, kudreti klasik şiir merhalesinin baş şartıdır.

Şiirde akliselîm, tutarlılık ile açıklik seçiklik de; nazmin birimlerinden olan misralar yahut beyitler arasında konu birliği ile insicâm da aranmaz. Olsa da olur, olmasa da. İşte bu bağlamda bir örnek de *Yunus Emre*'den:

⁴ Açıklama:

1. Ey gönül, ey gönül! Neden bu makamda üzgünsün? Gerçi yıkık, dökük, virânesin ama tilisimli bir definesin. Melekler secede etmeleri buyurulan saygıdeğer bir varlıksın. Bildiğin gibi değil, sen bütün varlıklardan daha üstünsün. Ruhsun. Cebrai'l nefesiyle ikizsin. Allahın sırrısın. Meryem'in oğlu İsâyla eşsin sen. Kendine hoşça bak; sen dünyanın özüsün. Bütün yaratıkların gözbebeği insansın sen.
2. Dereceni adlarda sanma, adlandırandadır. Yerini eşyâ arasında sanma, eşyayı yaratandadır. Gördüğün gerçek işleri rüyâ sanma. Sen başkasın; kendini biçimden biçimde giren heyûlanın bir görünüşü sanma. Keşfedilerek gerçekliği ortaya çıkarılan manayı asıl davâ sanma. Senin için söylenen vasiâların sana yaranmak için söylendiğini sanma. Kendine hoşça bak; sen dünyanın özüsün. Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen. (Heyûlâ maddenin her biçimde bürünenek ortaya çıkıp görünmesi yeteneğidir. Zihinde tasarlanan korkunç hayâllere de heyûlâ denir)
3. Ağlayıp inleyerek sırrını sakın yabancılara anlatma. Bilmezlik ile inkâr uçurumuna düşme sakın. Dikkat et, çektiğin ahlar sevgilinin kaküllerine değmesin; sonra Mansur gibi darağacına çıkarsın; O sevgiliye yaralarından yakınmağa kalkma sakın. Biçâre, bulduğun incileri iyi sakla. Kendine hoşça bak; sen dünyanın özüsün. Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.
4. Sevgi sırlarının mahzeni sendedir. Yiğitlik nurlarının madeni sendedir, sende. Gizli gizli daha nice hâller vardır sende; Allahı bilmek sende, beceri sende, hakikat sende. Baksan yerin, gögün, cehennemin, cennetin sende olduğunu görürsün. Arş ile kürsî, melek sendedir elbet sende. Kendine hoşça bak; sen dünyanın özüsün. Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.
5. Yazktır, dünyada sultanken yoksul bir dilenci olmayasın. Umut ile yalvarma tozuna bulaşmasın. Keder vadisine düşüp hiç olup, yok olmayasın. Yanılıp belâ çölünün yollarına düşmeyesin. Adem'e iyice yapış ki, onun yolundan ayrılmayasın; secedeler et, Allah geri çevirmesin seni. Kendine hoşça bak; sen dünyanın özüsün. Bütün yaratıkların gözbebeği olan insansın sen.

⁵ Buna dair bir örnek de Alman mistik şairi *Meister Eckhart*'tan (1260-1328):

Vaktin en önemlisi şimdiki zaman Die wichtigste Stunde ist immer die Gegenwart,
İnsanın en anlamlısı şu ân karşısında duran Der bedeutendste Mensch immer der,
Aşk her daim en gereklisi eserlerin Der dir gerade gegenübersteht,
Und das notwendigste Werk immer die Liebe.

GELDİ GEÇTİ ÖMRÜM BENİM

Geldi geçti ömrüm benim şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle geldi şol göz yumup açmış gibi

İşbu söze Hak tanıktır bu can gövdeye konuktur
Bir gün ola çikagide kafesten kuş uçmuş gibi

Miskin âdemoğlanını benzetmişler ekinciye
Kimi biter kimi yiter yere tohum saçmış gibi

Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi

Bir hastaya vardın ise bir içim su verdin ise
Yarın anda karşı gele Hak şarabın içmiş gibi

Bir miskini gördün ise bir eskice virdün ise
Yarın anda sana gele Hak libâsin biçmiş gibi

Yunus Emre bu dünyada iki kişi kalur derler
Meğer Hızır İlyas ola abihayat içmiş gibi⁶

ÇIKTIM ERİK DALINA

Çıktım erik dalına anda yedim üzümü
Boştan ıssı kakıyıp, der ne yersin kozumu
Ağrılık yaptı bana, buhtan eyledim ona
Çerçi de geldi dedi, niye aldın kuzumu

Kerpiç koydum kazana, poyraz ile kaynattım
Nedir diye sorana, bandım verdim özünü
İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş
Becid becid ismarlar, gelsin alsın bezini

Bir serçenin kanadın, kırk katıra yüklettim
Çift dahi çekemedi, şöyle kaldı kazını
Bir sinek bir kartalı salladı urdu yere
Yalan değil gerçekten ben de gördüm tozunu

⁶ Bkz: Abdülbâkî Gölpinarlı: "Yunus Emre Dîvâni ve Risâletü'n Nushîyye", CCII, 174.s; DER yayımları, 1991, İstanbul.

Bir kut ile güreştim, elsiz ayağım aldı
 Güreşip basamadım göyündürdü özümü
 Kaf dağından bir taşı şöyle attılar bana
 Öylelik yola düştü, bozayazdı yüzümü

Balık kavağa çıkmış, zift turşusu yemeğe
 Leylek koduk doğurmuş baka şunun sözünü
 Gözsüze fisıldadım sağır sözüm işitmış
 Dilsiz çağrııp söyler dilimdeki sözümü

Tosbağaya sataştım, gözsüzsepekk yoldaşı
 Sordum sefer nereye, Kayseri'ye azimli
 Yunus bir söz söyledin, hiç bir söze benzemez
 Münafıklar yüzünden örttün manâ yüzünü⁷

Şiir ile felsefe-bilim arasındaki karşılık ifâde biçimi ile usluptan ibâret değil. Aralarında şiddetli doku tutmazlığı var. Biri gönül–duyu verimiğiñ öbürü akıl–düşünce iñidir. İmdi bu karşılığı şairler şahı *Fuzûlî* (1480 – 1556) şöyle dile getirmiştir:

“Işk imiş her ne var âlemde
 İlм bir kîl û kâl imiş anca”⁸

Her mensur eser, hele şiriyet taşımiyorsa, şiir değildir. Nazmin etkileyici gücünden yararlanma bütün edebiyat türlerinin peşinden kostuñ bir husustur. Dilin yüksek seviyede sanatkârca kullanılışı demek olan belâgatta şiir ifâde biçimi esâs alınarak taklit olunmuştur. Nazmin zitti nesir ise, *Aristoteles*'le birlikte felsefe-bilimin ifâde tarzi olmuştur. Uslubu süssüz ve kurudur. Felsefe-bilimde istenen, tasavvur içeriğinden mümkün mertebe arınmış ve anlam yükü en aza indirilmiş sözlerdir. Bu çeşit sözlere istilâh/terim denir. Şiir, tersine, tasavvur rengi ve anlam çeşnisi alabildiğine zengin sözlerle dokunur. İşte bu sebeple çağlar boyu sözlerini en az değişiklige uğratmış gelenekci, muhâfazakâr diller, şiir geleneklerini klasiklestiremeye yatkınlık göstermişlerdir. Sözleri değiştirmeye yahut değişiklige uğratmaya direnmek, zamanla karşılaşılan yeni söz türetme ihtiyâcına karşı çıkmak değildir. Yerilen, yerilmesi gereken, yerleşmiş varolan sözlerin keyfi gerekçelerle atılıp yerlerinin uydurmacalarla doldurulmasıdır.

(7) Anlamı karartacak neviden tumturaklı, mübâlağalı ifâdelerde dil güzelliğini bulamayız. Tersine, cümle kuruluşunun sâdeliğinde, dilbilgisi kurallarının düzgün ve bilinçlice uygulanışında ve seçiliп kullanılan sözlerin yaygın anlaşılır-

⁷ Açıklama: *İssî*: Sahibi *Kakımkâk*. *Kızımkâk*. *Koz*: Ceviz. *Buhtan*: İftirâ. *Çerçi*: Seyyar satıcı. *Becid*: Acele. *Küt*: Kötürüm.

Göyündürmek: Kendikendine yanmak. *Koduk*: Sipa. *Gözsüzsepek*: Köstebek. *Munafık*: İçi dışı bir olmayan, sahte müslüman.

⁸ “*Fuzûlî Divânı*”, 217. s, 12. satır; hazırlayan: Ali Nihat Tarhan; Üçler basımevi, İstanbul, 1950.

lığı ile çağrısim gücünde aranmalıdır. Tasavvur içeriği zayıfsa yahut yok kertesindeyse, şiirde sözün en başta gelen görevi, dinleyende çağrısim yaratmaz.

İşte çağrısim zenginliğinin başta gelen örneğini İspanyol şairi Federico García Lorca'nın (1898 – 1936) "ATLININ TÜRKÜSÜ"nda bulabiliriz:

"Kurtuba
Yalnız ve uzaklarda.

Yağız at; ay, koskoca.
Zeytinler heybemde.
Yolları bilsem de;
Varamayacağım Kurtuba'ya asla.

Ovadan, rüzgârdan geçerek.
Kızılı kesmiş ay; kara kısrak.
Ölüm bakar bana kulelerinden
Kurtuba'nın

Ne de uzun yol!
Ah benim sâdîk kısrağım!
Evvah, ölüm, beni bekleyen,
Kurtuba'ya erişemeden!
Kurtuba.
Yalnız ve uzaklarda."⁹

(8) Şiir, ilahî manâsiyla almamak kaydıyla, bir yaratma işidir. Nitekim Yunancada 'yapmak', 'yaratmak', 'etmek', 'kendi başına meydana getirmek', 'oluşturmak', 'üretmek' demek olan *poiein* masdarından gelen *poiēzis* ismi 'şîir'¹⁰ olmasına şîirdir de, kök anlamı 'hazırlanmışlık', 'meydana gelmişlik', 'o-

⁹ CANCION DE JINETE

Cordoba.
Lejana y sola.

Jaca negra, luna grande, ¡Ay que camino tan largo!
y aceitunas en mi alforja. ¡Ay mi jaca valerosa!
Aunque sepa los caminos ¡Ay que la muerte me espera,
yo nunca llegaré a Cordoba. antes de llegar a Cordoba!

Por el llano, por el viento, Cordoba.
jaca negra, luna roja. Lejana y sola.
La muerte me está miranda
desde las torres de Cordoba.

¹⁰ Fransızcada *poème* (şîir [Alm *Gedicht*]) Yunancada *poiēmadan*; *poésieyse* (şîir sanatı [Alm *Dichtkunst*]) *poiēzisten* gelir.

Bkz: Hermann Menge: "Langenscheidts Großwörterbuch Griechisch – Deutsch", Münih, 1973.

Bkz: Emile Boisacq: "Dictionnaire Etymologique de la Langue Grecque"; Librairie Klincksieck, Paris, 1916.

luşmuşluk', 'yaratı' olup 'meydana getiren', 'oluşturan', 'yapan', 'yaratın', 'eden', 'kuran' *poiētēs*, demekki 'şair'dir. Şairin (*poiētēs*), söz aracılığıyla böyle yaratıcılığa (to *poiētikos*) meyilli olması, *Eflâtun*'un hoşuna gitmez. Yaratma yahut yaratıcılık, Tanrıının işi olup Ona mahsüstür. Şairin, yaratıcılığa (to *poiētikos*) tevessül etmesini *Eflâtun*, küstâhlık olarak vasıflandırır. (Haddini bilen iyi) şair, olsa olsa ilahî hakîkatın tefsircisi olabilir.¹¹ *Eflâtun*, sanatta, bu arada şiirde dahî duyguların dizginlerini aklın tutması gerektiği görüşündedir. Kendini akla teslim etmemiş şair, toplumu şirâzesinden çıkarabilir. Buradan da *Eflâtun* şairin, şiiriyet yaratıcısı olmayıp eğitme göreviyle yükümlü olduğunu görüyorum.¹²

Yunancada 'şîir' 'yapmak', yaratmak' anlamına gelen *poiēin* masdarından neşet ederken, Arapçada 'bilmek'ten (*S'aRa*) çıkagelmektedir. Şu durumda şair, 'yapan', 'yaratın', 'eden' değil, 'bilen'dir. Neyi bilendir? İçinden geçenleri, sezişlerini, duygularını yakalayarak öncelikle kendini bilendir (*S'aRa*dan *suur*).¹³

(9) Hâfızalara kazınmış şiir, zorlukların hüküm sürdüğü bunalmış çağların verimi olup yaşantı içeriği bakımından zengindir. Düzayak rahat rahvan zamanların *draması* sönükle cılızdır. En çarpıcı olaylar, çetin doğa şartlarıyla cebelleşme, tabîî afetler, iç ile dış savaşlar, ölüm, erişilmesi zor menziller, gurbet, sîla hasreti, husrân, hüzün, sevdâ ile aşktır.

Doğa denildiğinde akla ilk gelen konu denizdir. Ondaki ufuk, uçsuz bucaksızlık, kişinin hayâlgücünü; ayrılış da hicrân ile hasret duygularını sürekli tetiklemiştir. Yelken açılan enginlere oranla ceviz kabuğu kadar kalan bir tekne, olağanüstü boyutta fîrtınalar, dalgalar karşısında tek dayanak; inancın, umudun, yiğitliğin, fedâkârlığın, dayanışma ile arkadaşlığın sînandığı mahal olarak görünmüştür. Bir ânı bir sonrakine denk düşmeyen deniz, akla, zekâ ile tedbire dâvet çıkarır. O, yenilene tatsaklık imkânını pek seyrek tanıyan bir savaş ortamıdır. İnsâfsızlığını bilenlere sürekli korku kaynağı olmuştur. Onu bir nebze andıran başka doğa çevreleri daha vardır: Dağ, orman ile çöl. Deniz kadar olmasa dahî, bunlar da sık rastlanan esin kaynaklarındandır. Biz yine denize dönüp Yeniçağ başlarında yaşamış Fransız şairi Pierre *De Marbeuf*'ün (1596 – 1635) aşk ile zorlu tabiat şartlarından denizle mücadeleyi mukâyese eden şiirine bir fasıl atalım:

DENİZ İLE AŞK

Iztırabı deniz ile aşk paylaşır.
Deniz ile aşkacidır.
Aşk kadar deniz de adamı yıkar.
Kesinlikle fîrtinasız deniz yoktur, aşk da olmaz zirâ.
Korkuyorsan derin sulardan, kal kıyıda.
Katlanamayan sevmenin acısına,

¹¹ Bkz: *Eflâtun*: "Ion", 542.

¹² Bkz: *Eflâtun*: "Ion" ile "Devlet"

¹³ Bkz: E.W. Lane: "Arabic – English Lexicon", ikinci cilt, 1559.s; The Islamic Text Society, Cambridge, 1877.

Atlamasın aşk oduna.
Nihâyet ikisinde de kalırsın boğulma tehlikesiyle karşı karşıya.

Beşiktir deniz annesine aşkin.
Doğar alev aşktan, annesiye yükselir sulardan.
Değildir su, ateşin silâhi hâlbuki.
Aşk korunu nitekim, su söndürmeğe yeteydi,
Beni yakan aşkin, öylesine cefâ çekтирmiydi?
İsterdim gözyaşlarımın denizinde söndürmek ateşini!¹⁴

İnsanın en tuhaf yanı, kendisine acı çektireni sevmesi ve sevdiğini de özlemesidir. Bununörneğini *Nâzım Hikmet*'in şu şiirinde buluveriyoruz:

HASRET

Denize dönmek istiyorum!
Mâvî aynasında suların:
boy verip görünmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!

Gemiler gider aydın ufuklara gemiler gider!
Gergin beyaz yelkenleri doldurmaz keder.
Elbet ömrüm gemilerde bir gün olsun nöbete yeter.
Ve madem ki bir gün ölüm mukadder;
Ben sularda batan bir ışık gibi
sularda sönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!

¹⁴ LA MER ET L'AMOUR

Et la mer et l'amour ont la mer pour partage
Et la mer est amère, et l'amour est amer.
L'on s'abîme en la mer aussi bien qu'en l'amour,
Car l'amour et la mer ne sont point sans orage.
Celui qui craint les eaux, qu'il demeure au rivage.
Celui qui craint les maux qu'on souffre pour aimer
qu'il ne se laisse pas par l'amour emporter
Car tous deux ils seraient sans hasard de naufrage
La mer de l'amour eut la mer pour berceau,
Le feu sort de l'amour, sa mère sort de l'eau.
Mais l'eau contre ce feu ne peut fournir des armes.
Si l'eau pouvait éteindre un brasier amoureux,
Ton amour qui me brûle est si fort dououreux,
Que j'eusse éteint son feu de la mer de mes larmes...

Pierre *De Marbeuf*'ten aktardığımız insanî aşkı dile getiren bir şairdi. Bir de Romantik devir Alman şairi *Novalis*'te (1772 – 1801)örneğini gördüğümüz ilahî aşının terennümüne bakalım. Gerek *De Barbeuf*'ün gerekse *Novalis*'in şiirinde zorlukların, zorlanmaların, dış ve iç mücadelelerin, çetin çekişmelerin damgasını görmek mümkün.

RUHÂNÎ ŞARKILAR

Sensiz n'olurdum?
 Sensiz n'olmazdım?
 Tek başına koskoca dünyada korkulara terkedilmiş kalakalırdım.
 Neyi sevdiğimici hiçmi hiç bilmezdim.
 Gelecek dönüşürdü karanlık dehlize,
 Kalbim derinden derine kederlendiğinde,
 Tasamı açardım kime?

Yalnız kalmış hâlde kemirilerek sevgi ile hasretten
 Her günü karşılardım geceden.
 Hayatın insâfsız akışını izler dururdum yakıcı gözyaşlarla,
 Bulurdum kendimi huzursuz bir kargaşa da,
 Ve evimde bulurdum kendimi onulmaz üzüntü.
 Kim dayanırıdı dostsuzluğa gökte ve yerde?¹⁵

Doğanın yanısına, insan–toplum düzlemindeki dengesizliklerin ve bunların doğurduğu çekişme ile çatışma ortamları da ıztırâbin baş kaynakları arasında gözükür. İşte böyle bir sıkıntının tasavvufta neşesini bulmuş kara mizâhî ifâdesini koca *Yunus*'un şunca yalnızlıkla dile getirdiği şaheser dörtlüğünde görüyoruz:

¹⁵ GEISTLICHE LIEDER

Was wär ich ohne dich gewesen?
 Was würd ich ohne dich nicht sein?
 Zu Furcht und Ängsten auserlesen
 Ständ ich in weiter Welt allein.
 Nichts wüßt ich sicher, was ich liebte,
 Die Zukunft wär ein dunkler Schlund;
 Und wenn mein Herz sich tief betrübte,
 Wem tät ich meine Sorge kund?

Einsam verzehrt von Lieb und Sehnen,
 Erschien mir nächtlich jeder Tag;
 Ich folgte nur mit heißen Tränen
 Dem wilden Lauf des Lebens nach.
 Ich fände Unruh im Getümmel,
 Und hoffnungslosen Gram zu Haus.
 Wer hielte ohne Freund im Himmel
 Wer hielte da auf Erden aus?

Bir garip öldü diyeler,
Üç gün sonra duyalar.
Soğuk suyla yuyalar,
Şöyle garip bencileyin.

Bir başka yerinde örnek, çığır açıcı filosof-ilahiyâtcılığı yanında şairliğiyle temâyüz etmiş Martin *Luther*'e (1483 – 1546) ait olup Johann Sebastian *Bach*'ın (1685 – 1750) bestelediği şu şîirdir:

MUHKEM BİR KALEDİR TANRIMIZ

Tanrımız muhkem bir kaledir.
İyi bir savunma ve silâhtır.
Bizleri her zorluktan kurtarandır.
Müdhiş gücü ve sinsiliğiyle üstümüze çullanan
Eski kötü düşman;
Nice amansızdır silâhi, donanımı;
Yoktur yeryüzünde eşi menendi.

Yetersiz kalır gücümüz kuvvetimiz;
Yakındır yenilgimiz.
Seçmiştir Tanrının kendisi
Bizlerçin uygun mücâdele edeni...¹⁶

(10) Sonuçta şiir, esrârengîz mistik bir hâldir; tarîfi, açıklanması imkânsız duyuş. Bu hâl, onu paylaşanları —duygudaşlık— belli bir —şîirsi-mistik— yaştı ortaklığına sevkeder. Mekânca, toplum –kültür ile kişi özellikleri bakımından birbirlerinden uzak bireyler şîirsi yaştı zeminde pekâlâ buluşabiliyorlar. Bunun örneğiyle kendi hayatında karşılaştım: Yirmi, yirmi beş yıl önce, nisan başlarında olmalı, Ankaradan İstanbul'a dönerken tren, Arifiye adlı bir küçük ara istasyonda yavaşladı. Sabahın saat altısı; yağmur yesermeğe yüz tutmuş tabiatın üstüne hafif bir hüzünle sessizce yağıyordu. Pencereden öylesine yağmur altında karşı tarafta duran bir trenin yük vagonlarını seyredalıktım ki, bulduğum yerden, kim bilir, on beş, bilemediniz yirmi bin km uzaktaki Şilili şair Pablo *Neruda*'nın (1904 – 1973) mîsraları kafamda canlanıverdi:

¹⁶ EIN FESTE BURG IST UNSER GOTT

Ein' feste Burg ist unser Gott, Der alt' böse Feind, Auf Erd' ist nicht seingleichen. Mit unsrer Macht is nichts getan,
Ein gute Wehr und Waffen; Mit Ernst er's jetzt meint, Wir sind gar bald verloren;
Er hilft uns frei aus aller Not, Groß' Macht und viel List Es streit' für uns der rechte Mann,
Die uns jetzt hat betroffen. Sein' grausam' Rüstung ist, Den Gott hat selbst erkoren...

¿Hay algo mas triste en el mundo
que un tren inmóvil en la lluvia?

“Varmı daha açıkçı bir manzara dünyada
Hareketsiz duran bir katardan/trenden yağmur altında?”¹⁷

Şiirsi duygudaşlık, felsefi düşünüş tavrı ülküdaşılıkla uzlaşmaya bilir. Düşüncceleriniz, ülküleriniz şairinkilerle taban tabana karşıt olabilir. Bu, şiirinde dile gelen duyguların ve ifâde edilişlerindeki güzelliğin cezbesine kapılmanızı asla engel oluşturmaz. 1920lerin başlarında yirmi, yirmi beş yaşlarındaki bir genç, Rus iç savaşında, pekâlâ, Akordu (Белая Армия) saflarında *Nazım Hikmet*'in

Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını.
Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını!
Yanan yalın kılınçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!

Birden
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağrımadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atlıların parıldayan nallarına!

Ah ne yazık!
Ne yazık ki ona
dörtnal giden atların köpüklü boynuna bir daha yatmayacak,
beyaz orduların arasında kılıç oynatmayacak!

Nal sesleri sönüyor perde perde,
atlılar kayboluyor güneşin battığı yerde!

Atlılar atlılar kızıl atlılar,
atları rüzgâr kanatlılar!
Atları rüzgâr kanat...
Atları rüzgâr...
Atları...
At...

Rüzgâr kanatlı atlılar gibi geçti hayat!
Akar suyun sesi dindi.
Gölgeler gölgelendi

¹⁷ LIBRO DE LAS PREGUNTAS (III)

¿Hay algo mas triste en el mundo/ que un tren inmóvil en la lluvia?

renkler silindi.
 Siyah örtüler indi
 mavi gözlerine,
 sarktı salkımsöğütler
 sarı saçlarının
 üzerine!

Ağlama salkımsöğüt,
 ağlama,
 Kara suyun aynasında el bağlama!
 el bağlama!
 ağlama!

“Salkımsöğüt” (1928) ‘sinfonik şiiri’ de gönlünde ve dudaklarında Kızılorduya (красная армия) karşı savaşıyor olabilirdi.

Güzelliğin pınarı maneviyattadır. Bunun zitti maddiyattır. En âşikâr timsâliyse, makinadır. *Nâzım Hikmet*, maneviyâta başkaldırırken ‘güzeli’ ‘çirkinlig’in timsâli makinayla mat etmeye kalkmıştır.

MAKİNALAŞMAK

Trrrrum,
 trrrrum,
 trrrrum! trak tiki tak! Makinalaşmak
 istiyorum!
 Beynimden, etimden, iskeletimden
 geliyor bu!
 Her dinamoyu
 altıma almak için
 çıldırıyorum!
 Tükürüklü dilim bakır telleri yalıyor damarlarımda kovalıyor
 oto direzinler lokomotifleri!
 Trrrrum, trrrrum, trrrrum!
 trak tiki tak!
 Makinalaşmak
 istiyorum!
 Mutlak buna bir çare bulacağım
 ve ben ancak bahtiyar olacağım
 karnıma bir türbin oturtup
 kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!
 Trrrrum, trrrrum,
 trrrrum!
 trak tiki tak!
 Makinalaşmak istiyorum!

Manevî menşeli güzelliğe karşı çıkış da, ister istemez yine onu berâberinde getirmektedir. Sonuçta duyu birikiminin infilâkı heyecân şiir biçiminde dışa vurulduğunda güzellik olarak tezâhür etmektedir. Görüldüğü gibi, kapıdan kovulmak istenen bacadan girmektedir. Nihâyet orantı ile ölçü çerçevesinde biçimlenen duygular bütünlüğü, öyle olması istenmese de, güzelliğe bürünmektedir. Fikren “*Makinalaşmak*”la uyuşmazsa da heyecân akışına kaptırmaktan kendimizi alıkoyamıyoruz. Gerçek üstün şiir yetisinin esrârengîz efsûnu ve câzibesi işte bu sırda saklı durur. Güzellik yaratmak, büyük şairin elinde değildir. Tersi de vârittir; yanî şairlikten nasibini almamış, nice uğraşırsa uğraşın, güzelliği gün ışığına çıkaramaz.

(11) Şiir, her çağ ve toplumda mümtâz bir yer işgâl eder. Yine de kimi toplumlar öncelikle klasik şiir geleneği oluşturma bâbında tarihte temâyüz etmişlerdir. Şöyle zaman sırasını izleyerek sayarsak, bellibaşlı şu toplumları anabiliriz: Sümerliler, Çinliler, Japonlar, Hintliler, Müslümanlıktan önce de, ama özellikle İslâmla birlikte İranlılar, demekki Persler ile Farslar, kadîm çağlardan günümüze deðin İbranîler, gerek İslâmdan önce gerekse sonra Araplar, Osmanlı Türkleri, Yunanlılar, Romalılar, Fransızlar, İtalyanlar, İspanyollar, Almanlar, İngilizler ve Ruslar. Bu saydıklarımızın arasından da bir seçmeye girecek olursak, Hint, İran, Arap, Osmanlı Türkleri, Yunan–Rum, Alman, Rus, İspanyol ile İtalyan, şiirin en üstün örneklerini sunmuş gelenekler olmalı. Bu arada yeryüzünün kapalı kalmış kesimlerini keşfedip ufkumuzu genişlettikce cahili olduğumuz yeni üstün şiir gelenekleriyle zenginleşiyoruz. Altmış yıl önce, sözgelişi, başta Karayıplardaki olmak üzere, Zencî şiirinden haberimiz var mıydı?

Tabîî, özlü tadına varmakçın şiri yaratıldığı dilde okumak gereklidir. Cümle kuruluşlarıyla, dilbilgisiyle, şusuyla, busuya, kısacası o dili biçimsel kalıplarıyla iyi biliyorum demek dahî yetmez. Onda duyup düşünmek ile hayâl kurmak yetisini hâîz olmak şarttır. Şiir, dilinin tasavvur etme kudreti ile hayâlgücünen aslı ve asıl temsilcisi ve sözcüsüdür.

Öyle diller var ki, insanın, bunlar, şirçin yaratılmış olmalı diyesi geliyor. Böylelerine örnek olarak akla bir çırpıda geliverenler, Farsça, Bengalce ile İspanyolcadır. Farscada, sözgelişi, güzel telâffuzlu gelişigüzel gündelik bir muhavere bile, içeriğini işitmeyecek uzaklıktaysınız, yahut radyodan, hele kadın tarafından, haber bülteni sunuluyorsa, şiir okunuyor sanırsınız. Yirminci yüzyılın tanınmış filosof ediplerinden Miguel de *Unamuno*'nun baş eserinin başlığı “*El Sentimiento Trágico de la Vida*”nın salt ses güzelliğinden yankılanan şiriyete bir fasıl kulak kabartalım: ‘El sentimiento trágico de la vida’ Sihrine, büyüsüne kapılmamak mümkün mü? Bunu alınız, İspanyolcanın yakın akrabâsı Fransızcaya kelimesi kelimesine tercüme ediniz, “*Le Sentiment Tragique de la Vie*” (‘Lö santiman trajik dö la vi’). Neye benziyor?!.. En azından, kitap başlığının öz dilindeki şiriyet berhava olup gitmiş.

İmdi, şiri öz dilinden yalnızca yasittiği tasavvur renkleriyle değil, aynı zamanda yankılandırdığı ses değerleriyle de dilinize aktaracaksınız. Beçerilmesi en müşkil işlerden biri olmalı. Bu ancak, şiriyetce denk sayılabilen diller arasında doğru düzgün başarılıabilir. Bir tarihte *Mevlânâ*'nın Farscadan İspanyolcaya ter-

cüme edilmiş şiirlerinden örnekler dinleme zevkine nâil olmuşustum. Gerçekten bir şolendi...

Şiir tercümesi¹⁸ zordur, hattâ en zorlu işlerdendir, dedik. Haddizâtında, nesrin tersine, şiirin tercümesi olmaz. Bir dilden bir başkasına aktarılırken şiir yeniden yazılır yahut okunur. Çünkü tasavvurgücü ile hayâlhânesi özdeş ne iki kişi ne de iki dil bulunabilir.

Felsefi sorumuzu tekrarlayalım: Şiir nedir? İfâdesini dilde bulmakla birlikte, ruhta yankılanışı dilötesi olan ölçüye koşulmuş bir duygusal patlaması. Cevap, yüzde yüz metafizik. Şiire de yakışan bu değil mi? Doğaötesi varlık olan insanın alâmetifârikası şiir —ile müsîkî—dir. Bakalım, şair —ve müsîkîşinâs— insanı hangi hayvandan türetecekler?

¹⁸ Çalışmada geçen şiir tercümelerinin günahı da sevâbi da bana ait (T.D.)

BU SAYIDA

VARLIK - BİLGİ - AHLÂK ARAŞTIRMALARI

Ş. TEOMAN DURALI

Maneviyâtın Fenomenolojisi İlk Basılışının İkinci Yıldönümü

Ş. TEOMAN DURALI

Vefatının İkinci Yılında Tarihte En Önemli
Fikir Binâlarından Birinin Mimarı Immanuel Kant'ı Anarken – VI

ALİ ÇAKSU

Aristo'da Yabancı Düşmanlığı

HABİP TÜRKER

Aristoteles'te Hoşlanma ve Katharsis Kavramını
Ruhbilimsel-Varlıkbilimsel Olarak Yeniden Okuma

Ş. TEOMAN DURALI

Şiir

MEHMET SABRÎ GENÇ

Franz Brentano'nun Çağdaş Batı Felsefesine Etkileri

EMEL KOÇ

Homo Viator

MEHMET ATALAY

Düşünce Tarihinde Epistemolojik Bir Denge Unsuru Olarak Ayna Metaforu

LÜTFİ A. ZADE

Puslu Mantığın Doğuşu ve Evrimi
[Çeviren: Yücel Yüksel]

Gerçek Dünyanın Kesin Olmayışının Üstesinden Gelmek:

Lütfi A.Zade ile Bir Röportaj
[Çeviren: Yücel Yüksel]

CHARLES SANDERS PEIRCE

Bilimlerin Bir Taslak Şeklinde Sınıflandırılması
[Çeviren: Nazlı İnönü]

DOĞA ARAŞTIRMALARI - BİLİM

Fezâ Çağının Ellinci Doğum Günü

Amerikalı Öncü Genbilimci, Sunî Yaşam Yarattığını Açıkladı

İSHAK ARSLAN

Klasik Fizikten Kalan Metafizik Miras: Heisenberg Belirsizlik İlkesi

TARİH - TOPLUM - KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI

EŞREF ALTAŞ

Kâtip Çelebi'de Ishalat Düşüncesi

CAHİD ŞENEL

Sahban Halifat İle: Dil, Yöntem ve Sabır

TÜRKCENİN FELSEFE - BİLİM SÖZLÜĞÜ

Ş. TEOMAN DURALI